

4. Lektion. Dansk landbrugs moderniseringsproces omkring 1870-1914.

(Pensum IH, The Transformation of Danish Agriculture)

Stikord: Landbrug og udvikling, international arbejdsdeling, vækst i K, L og TPF, andelsorganisation.

Historien om dansk landbrug i denne periode er historien om en relativt succesfuld modernisering i form af en specialisering på produktsiden og en mekanisering i forarbejdnings- og eksportleddet.

Den øgede eksportindtjening, specielt fra midten af 1890'erne, betød samtidig en øget efterspørgsel efter varer og tjenester fra byerhvervene. Den var således en vigtig stimulans for den endnu relativt lille og hjemmemarkedsorienterede danske industri.

Kan man umiddelbart drage nogen lære af dette stykke udviklingshistorie?

Det rummer i hvert fald et par perspektiver, der også kan være relevante i nutiden.

Det ene er at økonomisk vækst ikke altid er synonym med hurtig *industrialisering*. Målt på indikatorer som middellevetid, infrastruktur og læsefærdighed kunne et land godt være rigt i 1800-tallet og et godt stykke ind i 1900-tallet uden nogen relativt stor industrisektor.

Opfattelsen af at velstand og hurtig industrialisering er nøje forbundne, lagde grunden til fejlagtige strategier både i de tidligere planøkonomier og i nogle tredje verdens lande efter WWII. Man satsede her ensidigt på opbygning af en indenlandsk industri til afløsning af industriimport fra de rige lande. Det skulle imidlertid vise sig, at det specielt for små, åbne økonomier, ikke var nogen farbar vej at beskytte en moderne, kapitalintensiv, indenlandsk industri på bekostning af de eksisterende eksporterhverv landbruget og evt. en mere arbejdskraftintensiv industri.

Det andet og måske endnu vigtigere er, at når en lille og åben råvareproducerende økonomi som den danske kunne følge med den økonomiske vækst i datidens mere udviklede lande, og endda en overgang hale ind på dem, hang det i høj grad sammen med relativt beskedne hindringer for vores eksport. Vi havde stort set fri adgang til et af verdens rigeste og stærkest voksende markeder. Det er ikke situationen for alle fattige råvareproducerende lande i det 21. århundrede.

I artiklen skal man særlig lægge mærke til følgende:

Under *landbrugets placering i dansk økonomi*, fremhæves at der over lange perioder *ikke var noget produktivitetstab*. Det vil sige at landbrugets andel af BFI stort set svarede til dets andel af arbejdsstyrken. I andre europæiske økonomier (den europæiske norm er vist i tabel 1.1) på samme

udviklingstrin, målt i pr. capita indkomst, var landbrugets arbejdskraftsandel typisk større end BFI andelen.

Var arbejdskraftens aflønning så også lige stor i by og på land? Det ved vi ikke præcist, men måske. I hvert tilfælde steg aflønningen af den faste arbejdskraft på landet relativt til byarbejderlønnen i perioden.

International arbejdsdeling.

Bag landbrugets relative succes nationalt og internationalt lå *arbejdsdelingen med britisk økonomi*. Bemærk stigningen i eksportkvoten fra 38 til 73 pct. 1875-1915. De to produkter der kom til at dominere nemlig smør og bacon øgede ligeledes deres andel på det britiske marked.

Ser man på *handelspolitikken på vore internationale markeder*, forblev det vigtige britiske marked åbent (undtagen et forbud mod import af levende dyr 1892), mens eksporten til Tyskland og Sverige stødte på både told og importforbud.

Dansk landbrug forblev, i egen interesse, fuldstændigt fri for beskyttelse.

Baggrunden for væksten

I afsnittet om *væksten i produktion og arbejdsproduktivitet* ses det at begge størrelser accelererer i perioden 1894-1914. Internationale sammenligninger placerer generelt også den danske vækst højt, men bemærk at sådanne sammenligninger er svære at lave!

Specialiseringen i animalske produkter have været undervejs fra 1860'erne, måske allerede da som en reaktion på udviklingen i de relative priser. Prisen på inputs i den animalske produktion i form af importeret korn og foder steg mindre/faldt mere end prisen på output. Der ses således også en stigende arbejdsdeling mellem dansk landbrug og udenlandsk vegetabilsk landbrug.

Under *faktorudrustning* ses at dansk landbrug var relativt favoriseret med mere dyrkbar jord pr. person i landbrugets arbejdsstyrke end de fleste andre europæiske lande. Det måtte også betyde at de teknologiske fremskridt i Danmark alt andet lige skulle gå mere i arbejdsbesparende end i jordbesparende retning, sammenlignet med f.eks. hollandsk landbrug.

Makroinvesteringstallene er usikre for perioden, dog regner man med at det store opsving lå omkring 1903-1907. Bemærk at husdyr er en del af kapitalapparatet. Datidens maskinteknologi var næsten udelukkende rettet mod arbejdskraftbesparelse i den vegetabiliske produktion (høstmaskiner). Fra en undersøgelse i 1907 ved man at mange med små landbrug gik sammen og deltes om brugen af disse maskiner.

Finansieringen af investeringerne fra sparekasser og kreditforeninger er omtalt i det tidligere papir. Bemærk dog her at selvfinansiering i denne periode stadig spiller en væsentlig rolle.

For så vidt angår den menneskelige kapital havde skoleloven af 1814 indført undervisningspligt. Den var formentlig implementeret omkring 1830'erne i den forstand at også børn på landet havde adgang til en skole. I den periode, der ses på her, kunne de allerfleste danskere læse, mens skrivefærdigheden nok var lidt dårligere. Højskoler og landbrugsskoler tilbød halvårslige kurser for unge, inkl. om landbrugsfaglige emner. Et skøn fra 1914, angiver at 5 pct. af en årgang unge mænd kom på landbrugsskole.

Befolkning og arbejdskraft

Den samlede befolkningstilvækst er relativt høj – jf. den demografiske transition. Selv om landbrugets relative arbejdsstyrke falder, så stiger den lidt i absolut forstand. Tilvæksten kommer fra gruppen af landarbejdere/husmænd der vokser med 29 pct. 1873-1905, mens de unge faste medhjælpere (betegnet karle og piger) begynder at forlade erhvervet allerede fra 1870'erne.

Husmændene er karakteriseret ved at have så lidt jord selv, at de i gennemsnit bruger halvdelen af deres tid på at arbejde for de større landbrug. En del af lønnen var stadig i naturalier. Børnearbejde var udbredt, hvilket bl.a. kan ses af, at husmandsbørn forsømte hver 6. skoledag.

I forbindelse med den stærke vækst i den animalske landbrugsproduktion i 1880'erne og 1890'erne steg behovet for arbejdskraft på landet. Arbejde med dyr var mere arbejdsintensivt og kunne vanskeligt mekaniseres. Lovgivningsmagten var mest på arbejdsgivernes side. Den såkaldte statshusmandslov af 1899 gav statslån til landbrug, der skulle være så små, at ejeren var tvungen til at være lønarbejder samtidig. Fra Systemskiftet 1901 og frem vendte det politiske billede dog og mulighederne for at erhverve lidt mere jord øgedes.

Ejendomsret og organisation

Ser man på ejendomsforholdene mere generelt havde landboreformerne omkring 1784-1807 efterladt en struktur med hovedsageligt selvejere på en forholdsvis stor andel middelstore brug, der havde jorden samlet på ét sted. Det blev der ikke ændret afgørende ved. Selvom flere børn i landbofamilierne overlevede og voksede op, delte man ikke ejendommene op. Den ældste arvede gården og de andre (der her i landet arvede lige) blev betalt ud.

Måske var denne brugsstørrelse med den givne teknologi optimal. Familiebrug har nogle overvågningsfordele især i animalsk produktion. Og den ny teknologi, viste det sig, at man kunne deles med andre om, jf. også nedenfor.

Internationale undersøgelser af forbindelsen mellem økonomisk vækst og fordeling peger desuden på, at der kan have været fordele ved mange mellemstore producenter i sammenligning med forhold hvor ejendomsretten har været skævt fordelt på få rige og mange fattige.

Et af de mest bemærkelsesværdige eksempler på landmændenes fælles udnyttelse af stordriftsfordele i ny teknologi, er oprettelsen af andelsmejerierne fra 1880'erne og frem.

Andelsmejerierne var kooperativer, det vil sige de var foreninger der i fællesskab ejede produktionsanlægget og hæftede solidarisk for gælden. Kunne private mejerier ikke have gjort det lige så godt? I hvert fald kan man se, at de blev trængt tilbage af andelsmejerierne.

En forklaring der trækker på økonomisk teori siger, at de private risikerede at blive bragt i en såkaldt 'hold-up' situation af deres leverandører. Når de engang havde investeret i et anlæg med damptrukne centrifuger mv. var de afhængige af daglige leverancer af frisk mælk af høj kvalitet. Leverandørerne kunne under datidens transport og køleforhold diktere vilkårene og mange af disse mejerier havde problemer.

Omvendt kunne landmændene som gruppe godt indse, at der *var* fordele ved den ny teknologi, blandt andet at de kunne få flere kg. smør ud af hver 100 liter mælk og dermed en højere indtjening. Den logiske løsning for dem blev derfor at eje mejerierne selv og kontraktligt binde sig til at levere hele deres produktion i frisk og ufortyndet stand til andelsmejeriet over en årrække.

Med den givne teknologi levede en stor gruppe af danske landmænd således i den bedste del af to verdener. De havde det middelstore landbrugs fordele i kontrol og overvågning af arbejdsprocessen i den primære produktion og det store landbrugs skalafordele i forædlingsproduktion og marketing.